

ZÁKLADNÉ MEDZNÍKY ROZVOJA SOVIETSKEJ FILOZOFIE

L. N. SUVOROV

Sovietski ľudia pristupujú k polstoročnému jubileu ZSSR v atmosfére monolitnej jednoty strany a ľudu, robotníkov, roľníkov a duševných pracovníkov. Jedným z najdôležitejších základov rozvoja prvého socialistického štátu na svete bola a zostáva pevná jednota záujmov i cieľov všetkých sociálnych skupín sovietskej spoločnosti. Lenin kedysi povedal, že marxizmus je monolitný, akoby bol odliaty z jedného kusa ocele. Tento výrok sa úplne vzťahuje aj na sovietske spoločenské zriadenie.

V podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti existuje úzka jednota a vzájomná súvislosť nielen medzi jednotlivými ľuďmi a ich kolektívami. Taká istá jednota a monolitnosť je charakteristická aj pre všetky sféry spoločenskej činnosti vrátane vedy. Leninova idea o zväzku všetkých vied, zakladajúcom sa na dialektickom a historickom materializme, je v súčasnosti v ZSSR reálnou skutočnosťou. Miesto a úloha marxisticko-leninskej filozofie ako svetonázorového, metodologického, gnozeologického a skutočne humanistického základu rozvoja súčasných poznatkov neustále rastie.

Takéto postavenie nenadobudla sovietska filozofia odrazu a jednoduchým spôsobom. Za viac ako polstoročie prekonala veľmi zložitú a neľahkú cestu. V súvislosti s približujúcim sa 50. výročím vzniku ZSSR bude užitočné obzrieť sa späť a vyčleniť niektoré najpodstatnejšie medzníky, charakterizujúce rozvoj filozofie v Sovietskom zväze.

Víťazstvo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie zmenilo od základu miesto a úlohu marxisticko-leninskej filozofie. Prvý raz v dejinách ľudskej spoločnosti sa stal vedecký svetonázor proletariátu ideológiou vládnuťou na jednej šestine zemegule.

Úlohy, pred ktorými sa ocitla marxisticko-leninská filozofia, boli veľké a rozmanité. Predovšetkým bolo treba vypracovať teoretické odôvodnenie výstavby socializmu v našej krajine, rozpracovať učenie o zákonitostiach prechodného obdobia od kapitalizmu ku komunizmu a filozoficky odôvodniť vytvorenie novej, socialistickej kultúry a novej komunistickej morálky. Vyžadovalo sa aj teoreticky prepracovať procesy a zákonitosti rozvoja kultúrnej revolúcie, ktorá sa rozvinula v našej krajine.

V prvých rokoch po Veľkej októbrovej revolúcii rozvoj sovietskej filozofie istým spôsobom poznačil boj proti kontrarevolúcii a zvyškom vykorisťovateľských tried, proti buržoáznej a maloburžoáznej ideológii. Skúsené stranické kádre boli pomerne nepočetné, väčšinou sa zapojili do bojovej činnosti na frontoch občianskej vojny a likvidácie rozkladu národného hospodárstva. Mladé kádre, ktoré sa s nadšením pustili do vedeckej a teoretickej práce, nemali ešte dostatočnú prípravu a potrebovali účinnú pomoc a kontrolu.

Súčasnne však ideový boj v oblasti filozofie hneď nadobudol veľmi ostré formy. Reakční profesori filozofie, ktorých sovietska krajina zdedila po kapitalizme, pokúsili sa prostredníctvom svojich vodcov (N. Berďajev, N. Losskij,

P. Sorokin a i.) naďalej aktívne propagovať antimarxistické teórie, snažili sa nimi nahradiť marxizmus-leninizmus, falzifikovať a prekrútiť jeho revolučnú podstatu. Niektorí maloburžoázni ideológovia, ako A. Bogdanov, A. Borovoj, I. Martov a iní, pokúsili sa v rokoch 1917—1920 vypracovať vlastný výklad marxistickej teórie, ktorý sa zásadne odlišoval od leninizmu.

Práve toto obdobie (t. j. roky občianskej vojny a obnovy národného hospodárstva) bolo pre filozofiu v našej krajine časom, keď sa vytvorili nevyhnutné predpoklady a položili základy jej ďalšieho mnohostranného a plodného vývinu. Toto obdobie možno právom nazvať rokmi formovania a upevnenia dialektického a historického materializmu ako vládnuceho filozofického svetonázoru v ZSSR.

Vedecké skúmanie tohto obdobia je mimoriadne dôležité aj preto, lebo pri kolíske sovietskej filozofie stál V. I. Lenin, pod ktorého pozornou, každodennou kontrolou a vedením prebiehal celý proces formovania a rozvoja filozofie a filozofického vzdelávania v našej krajine. Vo filozofickej tvorbe V. I. Lenina sa zvyčajne vyčleňujú dve hlavné obdobia: roky po porážke revolúcie 1905—1907, keď vzniklo jeho základné filozofické dielo *Materializmus a empiriokriticismus*, a obdobie prvej svetovej vojny, keď sa zaoberal problematikou spracovanou vo *Filozofických zošitoch*. Toto rozdelenie bolo samozrejme vždy iba relatívne, pretože V. I. Lenin počas celej svojej ideovo-teoretickej činnosti, prakticky vo všetkých svojich prácach a prejavoch nastoľoval a riešil závažné filozofické problémy. V tejto jeho obrovskej práci treba osobitne vyčleniť, ako najdôležitejšie pre filozofiu, obdobie po víťazstve Veľkej októbrovej revolúcie. Práve vtedy geniálny vodca ruského a medzinárodného proletariátu nastolil a rozvinul mnohé pre dnešok nadovšetko aktuálne filozofické problémy, ako napr. teória prechodu spoločnosti od kapitalizmu k socializmu, rozvoj socialistického vedomia včítane filozofie, otázky formovania novej socialistickej kultúry, komunistickej morálky, boja proti rôznym protimarxistickým ideologickým doktrínam a mnohé iné.

Ideový boj V. I. Lenina a jeho žiakov proti antimarxistickej filozofii v tomto období významne poznačil celý ďalší vývin sovietskej filozofie, vyzbrojil Komunistickú stranu Sovietskeho zväzu a celé svetové komunisticke hnutie neoceniteľnými teoretickými skúsenosťami. Osobitosťou tohto boja bolo, že v prvých rokoch po Októbri skúsené, teoreticky pripravené a politicky zocelené filozofické kádre strany boli pomerne nepočetné. Aj tí filozofi, ktorými strana disponovala, bojovali zväčša na frontoch občianskej vojny a venovali sa práci na prekonaní rozpadu národného hospodárstva. Na druhej strane viacerí buržoázni a maloburžoázni filozofi, ktorí sa nachádzali na území sovietskeho Ruska, aktivizovali svoju činnosť a nárokovali si monopol vo filozofickej oblasti.

Vytvorila sa situácia, že napr. na Petrohradskej univerzite bola filozofia v rukách idealistov typu N. Losského a E. Radlova, na Moskovskej univerzite L. Lopatina atď. Súčasne sa v tých rokoch v istej miere rozšírila pozitivistická tendencia vo filozofii, ktorú spočiatku reprezentoval A. A. Bogdanov a neskôr celá skupina filozofov — S. K. Minin, A. Miller, V. Rožicyn, I. Boričevskij a iní.

Strana pod vedením V. I. Lenina bola prinútená viesť ideový boj s obidvo-
ma smermi, ako aj s oportunistami a revizionistami vo vlastných radoch. Preto
rozvoj marxistickej filozofie v tomto období prebiehal v podmienkach ostrého
ideologického boja, každý krok dopredu bol súčasne určitou etapou v odhaľo-
vaní a kritike rozličných antimarxistických filozofických koncepcií.

Treba poznamenať, že tieto skúsenosti vôbec nemajú iba historický význam
pre marxisticko-leninskú filozofiu. Ak sa pozrieme na problémy súčasného boja
proti buržoáznej marxológii, proti pravicovému a „ľavicovému“ revizionizmu, vi-
díme, že základné metódy a spôsoby boja súčasných ideových nepriateľov mar-
xizmu-leninizmu sú v značnej miere opakovaním teórií a odhadov známych už
z obdobia prvých rokov existencie sovietskej moci.

Možno povedať, že vývin sovietskej filozofie v prvých rokoch po Októbri
prešiel niekoľkými základnými etapami. Tieto etapy netreba rozlišovať v čase,
lebo ideologický boj sa často viedol v niekoľkých smeroch v tých istých rokoch.
Avšak špecifikum a úlohy boja proti rôznym nepriateľom marxisticko-leninskej
filozofie sa navzájom značne odlišovali. Preto bude účelné vyčleniť základné
etapy alebo úseky tohto boja, aby sme mohli jasnejšie ukázať tak špecifikum
vznikania a nastoľovania závažných filozofických problémov, ako aj to, ako
ich V. I. Lenin a strana riešili v priebehu odhaľovania a kritiky rôznych
antimarxistických koncepcií.

Prvou (z hľadiska času a významnosti) etapou tohto boja bolo V. I. Leni-
nom a inými marxistami uskutočnené odhalenie otvorených pokusov buržoáznej
idealistickej filozofie nepripustiť, aby sa marxizmus stal v ZSSR vládúcim
svetonázorom. Buržoázni profesori filozofie, ktorí ostali na filozofických ka-
tedrách univerzít v prvých rokoch revolúcie, pokúsili sa upevniť svoje postavenie
profesionálnych filozofov v podmienkach sovietskej moci. Aktivizovali svoju čin-
nosť v rokoch občianskej vojny a najmä po jej skončení, využívajúc skutočnosť,
že v tomto období strana nemohla poslať na príslušný úsek dostatočný počet
svojich pripravených pracovníkov. Boj proti filozofickým epigónom kapitalizmu
bol v dejinách sovietskej filozofie práve etapou, keď sa mladé marxisticko-lenin-
ské filozofické kádre zocelili v otvorenom boji s ideovým nepriateľom, ubránili
sa a ďalej rozvinuli marxisticko-leninské idey o mieste a úlohe filozofie v boji
za socializmus.

Prechod ZSSR k novej ekonomickej politike po víťaznom skončení občian-
skej vojny vyvolal u zahraničných a vnútorných nepriateľov sovietskej moci nové
nádeje na reštauráciu kapitalizmu v našej krajine už nie prostredníctvom otvo-
reného ozbrojeného boja, ale pomalou evolúciou, sklzaním „doprava“ pomocou
posilnenia buržoáznych elementov v ekonomike a ideológii. Vo filozofii a socio-
ológii sa to odrazilo vo vzniku svojráznej ideológie „novej“, nepmanskej buržoázie,
v tzv. smenovechovstve, ktorého nositeľmi sa stali bývalí ideológovia strany
kadetov tak v emigrácii, ako aj na území ZSSR. Odhalenie reštaurátorskej
sociológie smenovechovstva a jej filozofických základov, uskutočnené V. I. Le-
ninom a stranou, nebolo len negatívnym procesom. V priebehu tohto boja
marxizmus-leninizmus v našej krajine obohatil a rozvinul marxistické chápanie
socialistickej kultúry, nastolil a vyriešil viac dôležitých problémov o nerozluč-

nom zväzku politiky a vedy, politiky a kultúry, ďalej rozpracoval leninský princíp stranickosti spoločenského vedomia.

Už v prvých mesiacoch existencie sovietskej moci aktivizovali vo viacerých veľkých kultúrnych centrách sovietskeho Ruska svoju činnosť ideológovia a filozofi revolúciou rozbitých maloburžoázných strán — eserov, menševikov, anarchistov a iných. Títo činitelia sa pokúšali falzifikovaním a prekrúcaním základov marxisticko-leninskej teórie preniesť na ideologické pracoviská sovietskej krajiny svoje nemarxistické názory. Avšak ideológia eserov, menševizmu a anarchizmu ešte pred revolúciou úplne skrachovala a nemohla sa osobitne rozšíriť a mať autoritu v najširších vrstvách robotníckej triedy a roľníctva. Jej sociálnu bázu tvorila maloburžoázna inteligencia. Predsa však Lenin a strana museli popri politickom boji s týmito skrachovanými prúdmi venovať pozornosť aj teoretickému odhaľovaniu a kritike ich pokusov znova so svojimi ideami vystupovať proti marxizmu-leninizmu.

Zvláštnosťou tohto smeru ideového boja Lenina a strany za čistotu marxistickej teórie v prvých rokoch existencie sovietskej moci bolo stále zreteľnejšie zblížovanie maloburžoázných teórií anarchistov, eserov a menševikov s jednotlivými opozičnými prúdmi vnútri bolševickej strany — anarchosyndikalistami, „ľavicovými“ komunistami, trockistami, pravicovými úchyľkármi atď. V priebehu kritiky týchto teórií a pokusov opozície preniesť ich do strany Lenin a jeho stúpenci obhájili čistotu marxistického chápania materialistickej dialektiky, teórie socialistickej revolúcie, vedeckého chápania zákonov prechodu od kapitalizmu k socializmu.

V ideovom boji skúmaného obdobia osobitné miesto nakoniec patrí diskusiám o otázkach úlohy a miesta filozofie v živote spoločnosti, pri uskutočňovaní socialistickej revolúcie a v prístupe k výstavbe socializmu, všeobecne problémom formovania novej socialistickej kultúry a ideológie tak v spoločnosti ako celku, ako aj v duchovnom svete každého jednotlivého človeka, žijúceho v podmienkach nového sovietskeho zriadenia.

Historická skúsenosť boja strany vo všetkých týchto smeroch vystupuje dnes ako mocná ideová zbraň leninizmu v boji proti jeho ideovým odporcom — buržoáznej marxológii, pravicovému reformizmu a proti všetkým druhom a odtieňom súčasného revizionizmu.

Jedným z najdôležitejších záverov, ktorý urobila strana z odhaľovania antimarxistických filozofických koncepcií, bol záver o nevyhnutnosti vyčleniť to cenné v rozvoji predmarxistického filozofického myslenia, čo bolo možné využiť pre ďalší rozvoj marxisticko-leninskej filozofie a pre výstavbu socializmu v našej krajine.

Základné smernice ďalšieho rozvoja filozofie v ZSSR, včítane dejín filozofie, vytýčil V. I. Lenin vo svojom znamenitom článku *O význame bojového materializmu* (1922).

Táto práca, ktorá je Leninovým filozofickým závetom a obsahuje program rozvoja marxisticko-leninskej filozofie vcelku, má mimoriadne závažný význam pre dejiny filozofie.

Keď V. I. Lenin hovoril o rozvoji marxisticko-leninskej filozofie a iných

vied v ZSSR, vyzýval vytvoriť a upevňovať zväzok vedcov-marxistov s prírodovedcami, ktorí v procese svojho bádania dospievajú k materializmu a niekedy aj k materialistickej dialektike. Takýto zväzok mal urýchľovať proces prechodu vedcov na pozície uvedomelého dialektického materializmu.

Splnenie Leninovej výzvy, vďaka veľkej práci strany, spôsobilo, že mnohí významní prírodovedci, ako akademici V. L. Komarov, S. I. Vavilov, N. S. Kurnakov, A. N. Bach, V. R. Viljams a iní, stali sa uvedomelými stúpecami a obhajcami marxisticko-leninskej filozofie vo vede. Na pozície dialektického materializmu sa v podstate prepracoval veľký fyziológ I. P. Pavlov, ktorý vo svojich dielach zdôvodnil a potvrdil správnosť dialektikomaterialistickej teórie poznania.

Lenin hovoril o tom, že treba hlboko preskúmať dejiny materializmu z pozícií marxisticko-leninskej filozofie. Bojovné, ostré ateistické práce francúzskych materialistov 18. stor., diela predstaviteľov materialistickej filozofie v Rusku majú trvalú hodnotu aj pre súčasný boj s idealizmom a náboženstvom. Preto Lenin vyzýval hojne vydávať a študovať diela klasikov materializmu.

Keď Lenin zdôrazňoval prvoradú dôležitosť kritického prepracovania Heglovej idealistickej dialektiky a aplikovania materialistickej dialektiky na najnovšie dejiny a nové výdobytky vied, zdôraznil tým nevyhnutnosť rozpracúvania dejín dialektiky. Pred sovietskymi filozofmi stála úloha zaoberať sa nielen skúmaním materialistických filozofických systémov, ale aj dejinami idealizmu, pretože — ako na to poukazoval ešte Marx v *Tézach o Feuerbachovi* — idealizmus má isté zásluhy na rozpracovaní dialektiky.

Leninovo poukazovanie na solídne materialistické tradície v ruskej filozofii, jeho tézy o nevyhnutnosti bojovať s idealizmom a retardačnými prúdmi v sociologickom myslení (napr. výtvary Pitirima Sorokina, „smenovechovcov“ atď.) v našej krajine tvorili celý akčný program rozvoja takého vedného odvetvia, ako sú dejiny filozofie v Rusku.

Lenin dôrazne nastolil otázku o škodlivej objektivistickej zhovievavosti voči reakčným filozofickým a sociologickým názorom, ktorá sa prejavovala u niektorých marxis'ov-komunis'ov. Aj táto poučka mala veľký, principiálny význam pre rozvoj dejín filozofie ako vedy v ZSSR.

Roku 1920 vyšlo druhé vydanie Leninovej knihy *Materializmus a empiriokritičizmus*. Jej veľký význam spočíva v tom, že táto kniha, obsahujúca výklad základných princípov dialektického materializmu, vyzbrojovala do boja proti buržoáznemu svetonázoru, poskytovala vedeckú metódu prístupu k minulým aj súčasným filozofickým učeniam.

Časopis Pod znamenem marksizma, ktorý z iniciatívy komunistickej strany začal vychádzať r. 1922, vykonal záslužnú prácu v oblasti kritiky buržoázných, antimarxistických teórií a zapojil do obhajoby materialistických tradícií pokrokových predstaviteľov ruskej vedy.

Začiatkom dvadsiatych rokov vznikli v ZSSR viaceré vedeckovýskumné ústavy a vysoké školy, ktoré začali vedecky pracovať v oblasti marxistickej filozofie a pripravovať kádre teoretických pracovníkov. Boli to: Socialistická (pôv. Komunistická) akadémia, v rámci ktorej začal pracovať Filozofický

ústav, Inštitút červenej profesúry filozofie a prírodných vied, Akadémia komunistickej výchovy N. K. Krupskej, ktorej súčasťou bola Fakulta pre učiteľov spoločenských vied s filozofickým oddelením, neskôr premenená na Filozofickú fakultu Komunistickej univerzity učiteľov spoločenských vied, Komunistická univerzita J. M. Sverdlova, Ruská asociácia vedeckých ústavov spoločenských vied (RANION) a mnoho iných vedeckých ústavov.

Špeciálne filozofické vzdelávanie a vedecká práca v oblasti filozofie pokračovali aj na niektorých vysokých školách.

V pooktóbrovom období na Moskovskej štátnej univerzite, na Etnologickej fakulte existoval filozofický študijný smer. Od r. 1928 vzniklo historicko-filozofické oddelenie s dvoma smermi: historickým a filozofickým. Roku 1929 sa vytvorilo v rámci Historicko-etnologickej fakulty samostatné filozofické oddelenie, kde jestvovali študijné smery historického materializmu, psychologický a protináboženský. Roku 1930 filozofické oddelenie rozšírili na fakultu, ktorá neskôr — po vytvorení Černyševského inštitútu dejín, filozofie a literatúry — stala sa jeho súčasťou.

Roku 1941, keď bol Inštitút dejín, filozofie a literatúry v súvislosti s vojnou zrušený, Filozofická fakulta sa opäť stala súčasťou Moskovskej štátnej univerzity.

Jedným z najdôležitejších smerov práce sovietskych filozofov v dvadsiatych-tridsiatych rokoch bolo zhromažďovanie, vedecká analýza a príprava na vydanie celého obrovského teoretického odkazu Marxa, Engelsa a Lenina. Sovietski vedci sa aktívne zúčastňovali na príprave zbraných spisov klasikov marxizmu-leninizmu. Koncom dvadsiatych rokov začalo vychádzať prvé vydanie zbraných spisov K. Marxa a F. Engelsa. Pred Veľkou vlasteneckou vojnou sa začalo pripravovať štvrté vydanie spisov V. I. Lenina. Vyšlo niekoľko zborníkov Marxových, Engelsových a Leninových diel, do ruštiny preložili a vydali také Marxove a Engelseve práce, ako *Svätá rodina*, *Nemecká ideológia* a iné, v ktorých sa odrazil proces formovania marxistickej filozofie a ktoré obsahujú hodnotenie mnohých antických, stredovekých a novovekých filozofov.

Vznikli práce venované popularizácii Leninovho filozofického odkazu, výkladu dejín marxistickej filozofie v súvislosti s praxou socialistickej výstavby a medzinárodného robotníckeho hnutia (M. B. Mitin, *Bojovné otázky materialistickej dialektiky*, P. F. Judin, *Materialistický a náboženský svetonázor* a iné). Viac prác z oblasti marxistickej filozofie uverejnili V. M. Pozner, F. A. Goročov, M. A. Leonov, M. D. Kammari, F. V. Konstantinov, A. A. Maksimov, M. M. Rozental, P. N. Fedosejev, B. A. Čagin a iní.

Prekonanie chýb v hodnotení dejín západoeurópskej filozofie, ktoré sa vyskytli v dvadsiatych rokoch, bolo podnetom pre ešte širšie publikovanie a skúmanie klasikov svetovej filozofie a podnetom pre vytvorenie súhrnných diel z dialektického a historického materializmu.¹

V priebehu tridsiatych a začiatkom štyridsiatych rokov pred Veľkou vlasteneckou vojnou vyšli preklady spisov vynikajúcich filozofov minulých čias,

¹ Pozri našu štúdiu v knihe *Lenin a filozofia*, Bratislava 1970, s. 159—184.

napr. Aristotela, Platóna, Lucretia, Mikuláša Kusánskeho, Bruna, Bacona, Descarta, Hobbesa, Spinozu, Priestleyho, Tolanda, Vica, Holbacha, Helvétia, Diderota, Leibniza, Kanta, Fichteho, Schellinga, Hegla, Feuerbacha, Dietzgena a mnohých iných.

V tých istých rokoch vyšli monografie a súhrnné práce sovietskych filozofov, venované dejinám západoeurópskej filozofie: *Sofisti* od B. S. Černyševa, *Náčrt dejín filozofie starého Grécka* od M. A. Dynnika, práca G. F. Aleksandrova *Aristoteles*, I. K. Luppola *Denis Diderot* a veľa iných. V rokoch 1940—1943 vyšli tri zväzky kolektívneho diela *Dejiny filozofie*, ktoré pripravil Filozofický ústav AV ZSSR.

V tridsiatych rokoch, najmä v druhej polovici, na základe smerníc V. I. Lenina a ÚV strany sa pristúpilo k rozpracúvaniu dejín ruskej filozofie, dejín filozofie národov ZSSR a národov Východu (mimo ZSSR).

Vyšli práce sovietskych autorov o Lomonosovovi a Mendeleejevovi, o Belinskom, Černyševskom, Pisarevovi a iných ruských mysliteľoch, prednášky o dejinách ruskej filozofie. V časopisoch Bolševik, Pod znamenem marksizma, Sovetskaja nauka, Vestnik Akademii nauk SSSR a v iných vyšlo veľa článkov o problematike dejín ruskej filozofie.

V týchto prácach, ako aj v predslovoch k vydaniam klasikov ruskej filozofie sa analyzovala materialistická tradícia v ruskej filozofii, poukazovalo sa na jej spätosť s ruským oslobodzovacím hnutím, na spoločné ideové črty s revolučným myslením v západnej Európe atď.

Roku 1942 vyšla práca gruzínskeho filozofa Ioana Petriciho *Skúmanie platónskej filozofie a Prokla Diadocha*. Sovietsky historik čínskej filozofie A. A. Petrov uverejnil knihu Wang Pi. *Z dejín čínskej filozofie* (1936).

Dejinám filozofie národov Východu boli venované tieto práce: I. D. Panchava, *Prvky dialektiky v gruzínskej filozofii 11.—12. stor.* (1937), V. K. Čalojan, *K otázke učenia Jeznika Kochbeciho (arménska filozofia 5. stor.)*, 1940, práca G. Gusejnovovej o azerbajdžanskej filozofii a iné.

Prebiehal výskum a kritika buržoáznej filozofie. Prof. Kvitko uverejnil prácu *Náčrt súčasnej anglo-americkéj filozofie* (1936) a veľa štúdií v teoretických časopisoch.

Prepadnutie Sovietskeho zväzu hitlerovským Nemeckom si vyžiadalo od sovietskych vedcov, rovnako ako od všetkých sovietskych ľudí, zmeniť prácu, venovať všetky svoje sily a vedomosti boju s fašizmom a za víťazstvo vo Veľkej vlasteneckej vojne. Aj počas týchto ťažkých rokov sovietski filozofi prispeli svojím podielom k veci spoločného boja národov ZSSR za slobodu a nezávislosť našej vlasti.

Sovietski filozofi bojovali s fašistickou ideológiou, odhaľovali jej reakčnú podstatu.

Ústredný výbor strany, pokračujúc v usilovnom boji za čistotu marxistickoleninskej teórie, r. 1944 prijal uznesenie o 3. zväzku *Dejín filozofie*, vydanom v rokoch vojny. Prvé dva zväzky *Dejín filozofie* obsahovali cenný materiál vysvetľujúci dejiny filozofie, ale nie sú bez chýb (chýbajú dejiny východnej

filozofie a filozofie národov ZSSR, prístup k hodnoteniu niektorých filozofických učení je objektivistický a pod.). V 3. zväzku popri nepochybných zásluhách autorov v mnohých konkrétnych otázkach boli aj závažné nedostatky a chyby v hodnotení nemeckej idealistickej filozofie 18.—19. stor.

V uznesení Ústredného výboru strany² *O nedostatkoch a chybách v interpretácii nemeckej filozofie konca 18. a začiatku 19. stor.* sa poukazovalo na to, že v 3. zväzku *Dejín filozofie* pri výklade Kantovej, Fichteho, Schellingovej a Heglovej filozofie autori nedostatočne ukázali triedne korene a sociálny význam týchto smerov idealistickej filozofie.

Závažnou chybou autorov tohto zväzku *Dejín filozofie* bol nekritický postoj ku konzervatívnemu, metafyzickému systému Heglovej filozofie, pomiešanie tohto systému s Heglovou v podstate revolučnou dialektickou metódou. Pri celkovom hodnotení Heglovej filozofie autori 3. zväzku nepoukázali na reakčný charakter idealistického systému a Heglových sociologických názorov, z ktorých vychádzali mnohé reakčné teórie na Západe. V dôsledku všetkých týchto chýb bolo potrebné 3. zväzok *Dejín filozofie* solídne prepracovať.

Počas vojny sa široko popularizovali najlepšie tradície ruskej materialistickej filozofie, revolučné a vlastenecké tradície ruského spoločenského myslenia. Práve v týchto rokoch sa vedecké skúmanie dejín filozofie národov ZSSR rozšírilo.

Roku 1943 sa utvorila na Moskovskej štátnej univerzite prvá Katedra dejín filozofie v ZSSR, ktorej pracovníci pripravili mnohé práce o ruskej materialistickej filozofii (knihy: *Črty z dejín ruského materializmu 18.—19. stor.*, *Náčrt boja materializmu a idealizmu v ruskej prírodovede*, kolektívnu prácu *O klasickej ruskej filozofii*, začali spracovávať súhrnné dielo *Z dejín ruskej filozofie* a pripravovať viaceré monografie).

Významnú prácu v oblasti dejín ruskej filozofie uskutočnili pracovníci katedier na Leningradskej univerzite (prof. B. A. Čagin a iní), vedeckí pracovníci Uralskej univerzity (prof. D. I. Česnokov), pracovníci Filozofického ústavu AV ZSSR a iných vedeckých inštitúcií.

V povojnových rokoch sa navrášili pred sovietskymi filozofmi naliehavé úlohy aktívne sa zúčastňovať na ideologickej práci strany, pri komunistickej výchove pracujúcich, v boji proti buržoáznemu svetonázoru a prežitkom vo vedomí ľudí, v ideologickom boji za mier a za priateľstvo medzi národmi.

Osobitná pozornosť sa venovala skúmaniu materialistickej tradície v dejinách filozofie, ktorá zohrala najpokrokovejšiu úlohu v rozvoji filozofie a všetkých vied. Bolo to nevyhnutné, pretože materialistickej tradícii sa v minulosti v zahraničnej a predrevolučnej ruskej literatúre venovala malá pozornosť, nezriedka sa skreslovala a znižoval sa jej význam.

Veľkú pozornosť venovali sovietski filozofi skúmaniu najdôležitejších smerov vo filozofii sovietskych národov Východu (Strednej Ázie, Kazachstanu,

² Pozri redakčný článok v časopise *Boľševik*, 1944, č. 7—8.

Zakaukazska), v Číne, Indii, Japonsku a v iných krajinách. Preto vo Filozofickom ústave AV ZSSR, v akadémiách vied Uzbekistanu, Tadžikistanu, Gruzínska, Arménska, Azerbajdžanu a i. sa sústredili filozofické kádre, ktoré poznali kultúru a ovládali jazyky východných národov, začali sa prekladať texty východných mysliteľov, rozvinul sa výskum ich bohatého literárneho odkazu, včítane archívnych prameňov.

Jednou z dôležitých úloh sa stalo objavovanie a interpretovanie historických zväzkov filozofie s prírodnými vedami, skúmanie dejín filozofických ideí v rôznych oblastiach prírodovedy (vo fyzike, chémii, biológii a iných vedách), dejín zápasu vynikajúcich prírodovedcov za materializmus. Týmto výskumom sa zapodievali práce mnohých významných sovietskych vedcov (S. I. Vavilova, Ch. S. Koštojanca, L. Davitašviliho a i.), ako aj filozofov zaoberajúcich sa dejinami vied (B. M. Kedrova, M. E. Omeljanovského, V. M. Kaganova, I. V. Kuznecova, Ch. M. Fatalijeva a iných).

Roku 1947 z iniciatívy ÚV KSSZ sa uskutočnila filozofická diskusia o knihe akademika G. F. Aleksandrova *Dejiny západoeurópskej filozofie*, v priebehu ktorej sa nielen kritizovali objektivistické, chybné názory autora tejto knihy, ale uskutočnila sa aj kritická analýza stavu celej filozofickej práce v ZSSR a určili sa úlohy sovietskej vedy.

Filozofia v ZSSR, ako aj iné spoločenskovedné disciplíny utrpeli istú škodu v dôsledku rozšírenia kultu Stalinovej osobnosti, čo viedlo k závažným chybám v hodnotení niektorých filozofických učení (napr. jednostranný a niekedy nihilistický vzťah k nemeckej klasickej filozofii, odklon od Leninovho hodnotenia Plechanova a i.) a prekážalo v plodnom vedeckom skúmaní dejín filozofie, pretože každé Stalinovo vystúpenie sa hodnotilo ako vrchol filozofického myslenia.

V súčasnosti sa uskutočňuje rozsiahla vedecká príprava a publikovanie diel klasikov filozofického myslenia, čo má veľký význam pre dejiny marxisticko-leninskej filozofie. Ústav marxizmu-leninizmu pri ÚV KSSZ realizoval vedecké vydanie spisov K. Marxa a F. Engelsa (2. vydanie), vyšiel zborník *Z raných spisov K. Marxa a F. Engelsa*, znova sa preložili a vydali vo veľkom náklade takmer všetky filozofické diela K. Marxa a F. Engelsa.

Celkom sa dokončilo vydávanie 55-zväzkového úplného vydania Leninových spisov, vo veľkom náklade znova vyšli jeho filozofické práce *Materializmus a empiriokriticizmus*, *Filozofické zošity* a i.

Vyšli päťzväzkové vybrané filozofické spisy G. V. Plechanova. Pripravuje sa do tlače trojzväzkové vydanie *Literárno-filozofického odkazu G. V. Plechanova*.

Po prvý raz boli zhromaždené, analyzované, komentované a vydané vybrané filozofické diela osvietenecov 18. stor., V. N. Radiščeva, dekabristov-materialistov N. P. Ogariova, mysliteľov Petraševského krúžku, N. A. Dobroľubova, I. M. Sečenova, vyšli aj nové, kompletnejšie vydania vybraných spisov M. V. Lomonosova, V. G. Belinského, A. I. Gercena, N. G. Černyševského, D. I. Pisareva a iných ruských filozofov.

V repub'likách Sovie'skeho zväzu sa uskutočnila významná práca v oblasti skúmania vývinu filozofických a sociálno-politických ideí národov ZSSR, v dôsledku čoho sa zhromaždili, komentovali a vydali filozofické a sociálno-politické diela napr. ukrajinských filozofov — revolučných demokratov, klasika ukrajinskej literatúry a filozofa I. Franka, arménskeho filozofa-revolucionára M. Nalbandana a mnohých iných mysliteľov národov ZSSR.

Sovie'ski vedci, pokračujúc v rozsiahlej prekladateľskej a výskumnej práci venovanej klasikom filozofie, pripravili vedecké vydania takých diel, ako súboru fragmentov *Materialisti starého Grécka*, Aristotelových *Analytík*, Lucreťovho spisu *O prírode*, *Žalôb mieru* Erazma Rotterdamského, *Novej Atlantídy* F. Bacona, *O hrdinskom entuziazme* G. Bruna, Montaignových *Esejí*, vybraných spisov B. Spinozu, Ch. Montesquieua, L. Feuerbacha. Vyšli predtým nevydané zväzky Heglových spisov (*Filozofia ducha* a iné). Vyšli aj spisy viacerých poľských, bulharských, srbských a iných mysliteľov. Znova sa preložili, opatrili vedeckým aparátom a za celkovej redakcie akademika V. P. Volgina v edícii *Predchodcovia vedeckého socializmu* vydali diela T. Mora, J. Mesliera, Morellyho, R. Owena, Saint-Simona, Ch. Fouriera a iných. V ruštine vyšli mnohé práce súčasných zahraničných pokrokových filozofov.

V poslednom čase sa intenzívne rozpracúva problematika východnej filozofie, ktorej sa počas vojny venovala menšia pozornosť. Touto prácou sovie'ska veda nadväzuje na tradície vynikajúcich bádateľov v oblasti filozofického myslenia Východu — akademikov I. P. Minajeva, S. F. Oldenburga, F. I. Ščerbatského, I. A. Kračkovského a iných. Koordinátorom tejto rozsiahlej práce je sektor filozofie národov Východu Filozofického ústavu AV ZSSR, ktorý vedie prof. S. N. Grigorian. V povojnovom období sa z tejto tematickej oblasti napísalo a vydalo veľa zaujímavých prác. Vyšlo dielo prof. J. B. Radula-Zatulovského *Konfuciánstvo a jeho rozšírenie v Japonsku* obsahujúce rozsiahly faktický materiál, ďalej dôkladná práca sovietskeho sinológa prof. A. A. Petrova *Wang Čchung — staročínsky materialista a osvietenec*, monografia sovietskeho filozofa Jan Chin-šuna *Staročínsky filozof Lao-C' a jeho učenie*, prílohu ktorej tvorí autorom prvý raz do ruštiny preložený text *Tao-te-ting* filozofa Lao-C'. V Uzbekistane vyšli spisy Ibn Sínu. Roku 1956 vyšla kniha N. G. Senina *Filozofické a sociálno-politické názory Sun Jat-sena*.

Sovieski bádatelia spolu s vedcami ázijských a afrických krajín pripravujú na vydanie texty viacerých významných filozofov Východu v ruskom preklade, zborníky prekladov niektorých indických a arabských filozofov.³

Problematicou rozvoja filozofie západnej Európy a Ameriky sa zaoberajú napr. práce A. O. Makovetského *Starogrécki atomisti*, diela vedcov Moskovskej štátnej univerzity V. F. Asmusa *Descartes*, Ch. N. Momdžiana *Filozofia Helvéty*, I. S. Narského *Svetonázor E. Dembovského*, ako aj diela O. V. Trach'enberga o dejinách filozofického myslenia epochy feudalizmu 17.—18. stor., práce M. P. Baskina o nemeckom a americkom osvietenstve 18. stor. a iné.

³ V tejto oblasti úspešne pracujú vedci v Moskve, Leningrade, Azerbajdžane, Uzbekistane a inde.

Vyšlo niekoľko vedeckých prác z dejín marxisticko-leninskej filozofie: *Vznik marxizmu — revolučný prevrat vo filozofii* od K. M. Frolova, *Rozvoj marxistickej teórie na základe skúseností revolúcie r. 1848* T. I. Ojzermana, *Otázky dialektiky v Marxovom Kapitáli*, *Lenin a dialektika* od M. M. Rozentaľa, *Lafargue a niektoré otázky marxistickej teórie* od Ch. N. Momdžiana, *Filozofické názory G. V. Plechanova* od V. A. Rominovej, práca S. T. Kaltachčiana *Boj S. G. Šaumiana za teóriu a taktiku leninizmu*, *Leninov boj proti subjektívnej sociológii národníkov* M. G. Šestakova, práce A. F. Okulova *Leninov boj za teoretické základy marxistickej strany* a *Sovietska filozofia a jej problémy*, Iovčukove diela *G. V. Plechanov ako historik filozofie* a *Leninizmus, filozofické tradície a súčasnosť*, niekoľko prác B. A. Čagina, kolektívne diela *K. Marx, filozofia a súčasnosť*, *Leninizmus a filozofické problémy súčasnosti*, *F. Engels a súčasné problémy marxistickej filozofie*, *Leninská etapa marxistickej filozofie* a iné.

Sovietski vedci, pracujúci v oblasti dejín filozofie, popri skúmaní materialistickej tradície vo filozofii a spracúvaní dejín marxistického svetonázoru venujú teraz veľkú pozornosť analýze a interpretácii dejín dialektiky, osobitne Heglovej, ktorej sa pred vojnou a v prvých povojnových rokoch venovala malá pozornosť.

Nadväzujúc na leninské tradície boja s nepriateľmi materializmu, ktorí zobrazovali ruské myslenie tak, akoby bolo neoriginálne a späť len s idealistickou, náboženskomystickou tradíciou, sovietski historici filozofie vyvrátili buržoáznokozmopolitické názory popierajúce svojbytnosť ruskej filozofie a začali kritizovať náboženskomystické koncepcie dejín ruskej filozofie, jestvujúce v zahraničí (Berdajeva, Zeňkovského, Hareho, Losského a iných).

Sovietski historici filozofie, vychádzajúc z prác a poučiek V. I. Lenina, ktorý postavil na vedecké základy rozpracúvanie a hodnotenie dejín spoločenského myslenia, využívajúc Plechanovove marxistické diela, venované dejinám ruskej filozofie, napísali v povojnových rokoch viac kolektívnych prác a monografií, v ktorých ukázali, že ruská filozofia sa vyvíjala prostredníctvom neustáleho boja materialistických smerov s idealistickými a že ruská veda a spoločenské myslenie majú solídne materialistické tendencie. Ukázali, že pokroková ruská filozofia sa vyvíjala samostatne, v súlade s potrebami ruskej spoločnosti, v tesných ideových kontaktoch s pokrokovým západoeurópskym myslením, v spätosti s výdobytkami vedy.

Dnes je dokázané, že ruskí revoluční demokrati, ktorých učenie bolo filozofickým vyjadrením očakávaní a záujmov roľníctva, obohatili teoretické myslenie ľudstva o nové výdobytky. Ich svetonázor je novým druhom materialistickej filozofie, ktorý vznikol pred marxizmom a prekračoval rámec starého, metafyzického materializmu.

Po vojne vyšli tieto diela: *Z dejín ruskej filozofie*, *Z dejín ruskej filozofie 18. a 19. stor.*, *Moskovská univerzita a vývin filozofického a sociálno-politického myslenia v Rusku* (tieto knihy pripravila na vydanie Katedra dejín filozofie národov ZSSR Moskovskej štátnej univerzity, prvé dve boli preložené do viacerých cudzích jazykov), monografie M. A. Gorbunova o Radiščevovi,

G. I. Gabova o dekabristoch, D. I. Česnokova o Gercenovi, M. V. Jakovleva o Ogariovovi, M. M. Rozentala o Černyševskom, V. S. Kružkova o Dobroľubovovi a iné.

Široko sa rozvinulo skúmanie dejín filozofie národov ZSSR. Na Ukrajine vyšlo viac prác o svetonázore G. Skovorodu, T. G. Ševčenka, I. G. Franka, Lesi Ukrajinky a iných ukrajinských mysliteľov. V Azerbajdžane boli uverejnené práce o filozofii Nizamiho Giandževihho, A. Bakichanova, M. F. Achundova a ďalších. V Arménsku sa veľa prác zaoberalo výskumom filozofického odkazu mysliteľov obdobia feudalizmu a 19. stor. — Ch. Aboviana, M. Nalbandana, vyšla práca o svetonázore Abaja Kunanbajeva. Akadémia vied Gruzínskej SSR vydala práce o svetonázore Š. Rustaveliho, S. Dodašviliho, I. Čavčavadzeho a iných gruzínskych mysliteľov. Uzbekí a tadžickí vedci sa zaoberali skúmaním svetonázoru Ališera Navoiho a Al-Biruniho, Ibn Sínu a Omara Chajáma. V Tadžikistane bolo spracované dedičstvo tadžického mysliteľa 19. stor. Achmeda Doniša.

Výskumná práca sovietskych vedcov, venovaná domácej filozofii, umožnila vytvoriť zovšeobecňujúce, súhrnné dielo o dejinách filozofického a sociálno-politického myslenia v ZSSR *Dejiny filozofie národov ZSSR*, ktoré pripravil a vydáva Filozofický ústav.

Práca uskutočňovaná sovietskymi vedcami v oblasti vydávania monografických a kolektívnych diel z dejín filozofie sa v súčasnej dobe zavŕšila vydaním šesťzväzkových *Dejín filozofie*, ktoré hovoria o vývine filozofického myslenia od staroveku až po dnešok. Toto dielo pripravil Filozofický ústav AV ZSSR.

Posledné desaťročie bolo mimoriadne plodné pre rozvoj filozofického a sociologického myslenia v ZSSR. Vo filozofii sa to prejavilo najmä (nie však výlučne) v rozsiahlom skúmaní a ďalšom rozvinutí materialistickej dialektiky ako vedy, ako mohutného nástroja na dosiahnutie celistvého chápania vývinu, ďalej v obohatení predstáv o zákonoch, kategóriách a pojmoch dialektiky, najmä v súvislosti s požiadavkami teórie poznania. V tejto súvislosti sovietski filozofi venovali veľkú pozornosť skúmaniu metód, používaných v prírodných a spoločenských vedách — na základe štúdia objektívneho pohybu prírodných a spoločenských vied.

Ďalšou dôležitou oblasťou teoretických záujmov sovietskych filozofov sú problémy dialektiky súčasného spoločenského vývinu v súvislosti s prehĺbením protirečení kapitalistického systému a s bojom dvoch spoločenských svetových systémov (otázky vonkajších a vnútorných protirečení, premena starých a vznik nových foriem spoločenských protirečení atď.). Oblasťou teoretických výskumov, ktorá nadobúda stále závažnejší a samostatnejší význam, sa stáva skúmanie dialektiky formovania a vývinu komunistickej spoločenskej formácie.

A nakoniec posledné v poradí, avšak nie dôležitosťou: Závažným objektom filozofického skúmania sa stal súbor otázok súvisiacich s človekom, s tzv. filozofiou človeka, človekom ako osobnosťou. Tento predmet sa stal pravdepodobne jednou z najpálčivejších otázok ideovej polemiky medzi predstaviteľmi dvoch základných smerov v súčasnej filozofii.

Tieto problémy sa nenachádzajú na poprednom mieste vo vedecko-výskum-

nej činnosti sovietskych filozofov náhodne. Nevyhnutne vyplývajú zo skúseností získaných v priebehu päťdesiatročného vývinu filozofického myslenia v ZSSR.

Roku 1917 bolo v sovietskom Rusku len niekoľko profesionálnych filozofov, ktorí stáli na pozíciách marxizmu-leninizmu. Dnes sú v ZSSR tisíce vysoko-kvalifikovaných odborníkov, ktorí pracujú vo všetkých hlavných oblastiach filozofie a sociológie. Roku 1917 v našej krajine neexistovalo ani jedno vedeckovýskumné filozofické pracovisko a na nemnohých katedrách filozofie na jednotlivých univerzitách pracovalo iba niekoľko desiatok vedcov.

Dnes sú katedry filozofie na stovkách vysokých škôl. Okrem toho veľa vedeckých pracovníkov je sústredených vo Filozofickom ústave AV ZSSR, vo Filozofických ústavoch AV zväzových republík, vo viacerých pobočkách AV ZSSR (v Leningrade, na Urale, na Sibíri, na Ďalekom východe atď.). Filozofická verejnosť našej krajiny sa okrem toho zjednocuje okolo viacerých vedeckých rád, zriadených pre rôzne okruhy filozofickej problematiky pri Predsedníctve AV ZSSR. V ZSSR jestvuje Sociologická asociácia a Filozofická spoločnosť, ktoré zjednocujú tisíce vedcov a pracovníkov z praxe. Filozofickú literatúru vydávajú desiatky vydavateľstiev vo všetkých krajoch a republikách ZSSR. Veľkej autorite sa tešia filozofické časopisy — Voprosy filosofii, Filosofskie nauki, Filosofska dumka, ktoré vychádzajú vo veľkom náklade, podobne ako aj periodiká Socialnyje issledovanija, Voprosy naučnogo ateizma a iné. Pred rokom 1917 sa filozofi našej krajiny len zriedka zúčastňovali medzinárodných filozofických podujatí, ich knihy sa takmer vôbec neprekladali do cudzích jazykov.

V šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch sa objavila vo filozofickom a sociologickom myslení nová a plodná tendencia: značné rozšírenie kontaktov medzi sovietskymi filozofmi, filozofmi bratských socialistických krajín a kapitalistických krajín, čo je dôsledkom sovietskej politiky mierovej koexistencie štátov s rôznym sociálno-ekonomickým zriadením a upevňovania priateľstva medzi všetkými národmi.

Dôležitú súčasť vedeckej činnosti sovietskych filozofov tvorí ich účasť na medzinárodných filozofických a sociologických kongresoch a sympóziách. Výsledky účasti sovietskych filozofov na medzinárodných kongresoch sa odrazili tak v jednotlivých dokumentoch kongresov, ako aj v dielach vydaných v ZSSR, konkrétne v knihách *Marxistická a buržoázna sociológia dnes* (Moskva 1964), *Človek a epocha* (Moskva 1964), *Budúcnosť ľudstva* (Moskva 1971) a v iných.

O šírke, rozmanitosti a vysokej vedeckej úrovni filozofickej práce v našej krajine svedčí aj päťväzková *Filozofická encyklopédia*, vydaná v šesťdesiatych až sedemdesiatych rokoch.

Treba poukázať na skutočnosť, že sovietski filozofi ustavične hľadajú nové metódy demokratického kolektívneho posudzovania filozofických a sociologických problémov. V posledných rokoch sa v ZSSR uskutočnili sympóziá o aktuálnych filozofických a sociologických problémoch, na každom sa zúčastnilo niekoľko sto pracovníkov zo všetkých zväzových republík, krajov a oblastí.

Boli to sympóziá venované problematike materialistickej dialektiky, osobnosti v socialistickej a buržoáznej spoločnosti, problematike hodnôt, metodologickým otázkam konkrétnych sociologických výskumov, metodologickým otázkam dejín filozofie a iné.

Rozvoj sovietskeho filozofického myslenia je v súčasnosti mimoriadne mnohostranný a široký proces. Jeho podrobnejšiu charakteristiku nemožno podať v rámci jednej štúdie.